

CRIMINOLOGY OF SOCIAL REACTION³⁵¹

Chief Assistant Professor Ognyan Velev, PhD

Department of Criminal Law, Law Faculty,
University of Ruse "Angel Kanchev";
Institute for the State and the Law,
Bulgarian Academy of Sciences,
E-mail: ovelev@uni-ruse.bg, ovelev@mail.bg

Abstract: *The science of criminology is subject to various definitions. The main reason for this is the fact that there are different opinions about the scope of criminology. Traditionally it is seen as the science that studies the causes of crime. Since the 1960s, however, a significant number of criminologists have turned their scientific interest to the mechanisms of social reaction against crime. Their research is known by the name "theories of social reaction" or "criminology of social reaction". This report aims to present the content of these theories.*

Keywords: *Criminology, Criminology of social reaction, Criminological theories, Sociology of Crime*

ВЪВЕДЕНИЕ

Традиционно се приема, че науката криминология възниква в края на 19 век с появата на италианската позитивистична школа (Velev, 2016). Обект на многобройни и разнородни дефиниции, тя би могла да бъде определена като „науката, която изучава факторите и процесите на криминалното (или престъпното – б.а.) поведение и която определя, тръгвайки от придобитото за тези фактори и процеси знание, най-добрите способи да се воюва с цел да се задържи и, ако е възможно, да се намали това социално зло“ (Gassin, 2007).

От момента на възникване на доктрината на позитивистите, през един начален, продължителен етап, криминологичните анализи се характеризират с т.нар. „етиологичен подход“³⁵². Казано иначе, причините за съществуване на престъпния феномен биват разглеждани по начин, аналогичен на този, по който в медицината са разглеждани причините за съществуване на болестите. От 40-те години на 20 век започва втори етап, през който се появяват теории, които поставят акцента не толкова върху факторите, които превръщат един индивид в престъпник, а разглеждат динамичните процеси, които водят до т.нар. „епизод на пристъпване към деянието“. След това, от 60-те години на миналия век е дадено началото на трети етап, който е разглеждан като „революционен“ в историята на криминологията. Той е белязан от появата на т.нар. „криминология на социалната реакция“. Последната налага подход, който тотално подменя традиционния предмет на криминологията – вместо престъпното поведение, обект на изследване са най-вече механизмите на социална реакция срещу последното (приемането на наказателния закон, налагането на наказания, начинът на функциониране на полицията, прокуратурата и съдилищата, реакцията на жертвите на престъпления, техните близки и медиите и т.н.)³⁵³. Въпреки многобройните критики, че криминологията на социалната реакция на практика не е същинска криминология, а наказателна социология³⁵⁴, за определен период от време тя се радва на особена популярност. Нещо повече, изразени са мнения, съществуващи и понастоящем, че всъщност науката

³⁵¹ Докладът е с оригинално заглавие на български език: КРИМИНОЛОГИЯ НА СОЦИАЛНАТА РЕАКЦИЯ

³⁵² Етиологията е наука, изучаваща причините за възникването на болестите.

³⁵³ Проблем, който заема важно място в сферата на анализ на криминолозите на социалната реакция, са критериите, въз основа на които даден тип поведение бива отнасяно към категорията „престъпление“.

³⁵⁴ Наказателната социология, или още социология на наказателното право и на наказателното правораздаване, е този клон на правната социология, който изучава именно различните аспекти и форми на социалната реакция срещу престъпността.

криминология се свежда до криминологията на социалната реакция. На един четвърти етап, в края на 70-те години на миналия век, от последната се обособява т.нар. „виктимологична криминология“, която пък разглежда жертвата като предмет на криминологичния анализ³⁵⁵. Накрая, от 80-те години на 20 век се наблюдава едно завръщане към „традиционната криминология“, т.е. тази, изучаваща престъпното поведение. Този процес обаче не заличава криминологията на социалната реакция, като част от новите теории се явяват опит да интегрират в последната „криминологията на престъпното поведение“.

Настоящият анализ си поставя за задача да представи в резюмиран вид най-значимите теории, принадлежащи към „криминологията на социалната реакция“. Няколко уточнения следва да бъдат направени преди да се пристъпи към реализиране на така заявената цел.

Първо, вече съм имал повод да отбележа, че съм склонен да споделя мнението на авторите, които считат, че криминологията на социалната реакция не е същинска криминология (Velev, 2020). В същото време обаче, намирам, че тази позиция не бива да се абсолютизира и да се стига до отричане на каквато и да е връзка между двете материи. Напротив, внимателен прочит на доктрините, относими към криминологията на социалната реакция, разкрива, че и при повечето от тях в крайна сметка, по един или друг начин, проблемът за факторите и процесите, обуславящи престъпното поведение, е обект на анализ.

Второ, от съвременна гледна точка изглежда безспорно, че криминологията е интердисциплинарна наука. Този факт се обяснява с обстоятелството, че престъпното поведение е сложен и многоаспектен феномен, изясняването на който изисква прибегване до знанията, придобити от различни науки – биология, социология, психология, психиатрия и др. Приема се в този смисъл, че криминологията е съставена от три клона, наричани понякога дисциплини, дори науки – биологическа (или биологична) криминология, социологическа (или социологична) криминология и психологическа (или психологична) криминология³⁵⁶.

Тези „съставни части“ на криминологията, определяни още като „специализирани криминологии“, обозначават на практика различни научни направления в рамките на анализа на престъпното поведение. Казано иначе, те отразяват подхода на отделните изследователи при изучаване на коментирания феномен – биват обособявани фактори било от биологично, било от психологично, било от социално естество, за които се твърди, че са в причинно-следствена връзка с престъпното поведение. Този „специализиран“ подход в криминологията е лесно обясним с обстоятелството, че е твърде трудно да се притежават комплексни и задълбочени познания във всяка от тези научни сфери. На това именно се дължи фактът, че опитите за изграждане на многоаспектни теории в криминологията са по-скоро рядкост.

Така, ако се приеме, че криминологията на социалната реакция е част от науката криминология (поне ако разглеждаме последната в широк смисъл) и ако съответно трябва да се потърси нейното място в рамките на посочените три клона, то следва да заключим, че тя е относима към социологическата криминология.

Трето, на практика всички теории, с които предстои да се запознаем, са дело на американски автори. Този факт е лесно обясним с обстоятелството, че именно в САЩ се заражда криминологията на социалната реакция и традиционно именно с тази страна се свързва това научно течение.

И четвърто – при представяне на теориите от криминологията на социалната реакция ще се придържам основно към систематизацията и прочита, дадени им от бележития съвременен френски криминолог и социолог Жак Фаже, поместени в труда му „Социология на престъпността и наказателното правосъдие“ (Faget, 2007).

³⁵⁵ Названието „виктимологична криминология“ се дължи на думата означаваща „жертва“ на английски и френски език – съответно „victim“ и „victim“.

³⁵⁶ Оригиналните названия на тези клонове на криминологията, поне на френски език, са съответно криминална биология, криминална социология и криминална психология. Намирам, че в случая придържане към буквален превод на термините, не би било най-уместният подход, тъй като би могло да създаде известни съмнения относно тяхното съдържание.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Теориите на криминологията на социалната реакция могат да бъдат условно обособени в три големи групи – „интеракционни“ (т.е. такива на взаимодействието или още на взаимовръзката), т. нар. „социална конструкция на престъпността“ и т. нар. „критична криминология“. Обща за тях е визия, според която не е научно издържано да се разсъждава относно личността на престъпника и неговото поведение, без предварително да се анализира начинът, по който дадено общество разглежда престъплението, т.е. нужно е да се изясни кой е критерият (един или повече), за да се приеме, че едно деяние трябва да бъде третирано като престъпно.

В този смисъл, следва да се разсъждава върху въпроса защо определени типове девиантно поведение биват инкриминирани, а други не³⁵⁷. Очевидно, този избор е определящ за това кои прояви ще провокират контакт с наказателното правораздаване, като е нужно да се държи сметка, че отделните форми на девиантно поведение не биват практикувани с еднакъв интензитет в различните социални слоеве. Казано иначе, изборът по отношение видовете деяния, които ще бъдат инкриминирани, в крайна сметка предопределя кои части от населението ще бъдат в по-голяма степен „престъпни“ от останалите.

1. Интеракционни теории

В средата на миналия век в някои университети в Калифорния и т.нар. „Среден Запад“ в САЩ се заражда и развива движение, което подлага на критика и преосмисляне предходните социо-криминологични изследвания.

Представителите на това ново научно течение настояват, че от методологическа гледна точка анализите следва да се придържат към два базови пункта. Първо, работата да се извършва на терен, а не бюрократично и абстрактно³⁵⁸. Второ, нужно е да се взема предвид гледната точка на индивидите, участници в анализиранияте ситуации, а не, както в многобройни предходни проучвания – тази на институциите.

Наред с това, отправени са три категории критика относно самото съдържание на дотогавашните социо-криминологични изследвания.

Първо, те подминават въпроса за ролята на наказателното право и репресивните институции в т.нар. „криминален процес“. Казано иначе, приема се за даденост, че „престъпник“ е този, който е нарушил наказателния закон. Не се разсъждава обаче относно обстоятелството, че именно законът сочи кои поведения са „криминални“³⁵⁹, а правоохранителните и правораздавателните институции решават по отношение на кои точно нарушители да го приложат³⁶⁰.

Второ, предходните анализи се опитват да намерят и посочат разликата между „престъпници“ и „не-престъпници“. Такава обаче според интеракционистите не съществува. Това е така по две причини, като и двете са свързани с несъмненото съществуване на престъпления, които са останали неразкрити.

От една страна, статистиките за престъпността дават информация само относно разкритите престъпления. Това означава, че тези данни не позволяват да се придобие представа за „реалната престъпност“, т.е. за всички извършени престъпни деяния през определен период от време (което би било предпоставка за успешно провеждане на търсеното разграничение). По тази причина впрочем може да се направи заключението, че в крайна сметка статистическите данни информират не толкова за престъпността, колкото за начина на

³⁵⁷ Известно е, че думата „девиантен“ и нейните производни означават „отклоняващ се от нормата“.

³⁵⁸ Уместно е да се отбележи, че такъв подход вече е бил прилаган към онзи момент – той е характерен за т.нар. „Чикагска школа“.

³⁵⁹ Тоест, нужен е критичен прочит и анализ на съдържанието на наказателния закон.

³⁶⁰ Тоест, налице е определена „избирателност“ в това отношение.

функциониране на полицейските и съдебните органи – кои престъпления биват разкривани и извършителите на кои деяния биват осъдени.

От друга страна, наличието на неразкрити престъпления възпрепятства коректното научно обособяване на различия между „престъпници“ и „не-престъпници“ и с оглед обстоятелството, че извършителите на въпросните неизвестни инкриминирани деяния биват на практика приравнени на „не-престъпници“ (техните характеристики не се вземат предвид при определяне на тези на „престъпниците“). Наред с това, отново в този смисъл, констатира се порок и в количествено отношение - за да бъде третиран даден субект като „престъпник“, достатъчно е да е извършил дори едно инкриминирано деяние, за което да бъде осъден. За сметка на това, лице, което е извършило голям брой такива деяния, ще бъде разглеждано като „не-престъпник“, стига нито едно от тях да не е станало известно.

И трето, представителите на тези теории считат, че техните предшественици създават една представа за извършителя на престъпление като за твърде „пасивен“ субект. Те ни го показват като някой, който престъпва наказателния закон вследствие на различни влияния на които е изложен – средата на живот, социалната културата, в която е израснал, определено напрежение, което изпитва с оглед шансовете му за социален успех и т.н. Интеракционистите не отричат отношението, което определени фактори имат към възприемане на престъпното поведение, като обаче според тях акцентът следва да бъде поставен най-вече върху т.нар. „социално посочване“ (или още „социално нарочване“). Но наред с това, за тях девиантността, в това число и престъпността, следва да бъде разглеждана като завършек на един динамичен процес, съставен от множество взаимовръзки между отделни участници (което обяснява впрочем и името на това доктринално течение).

А) Вторичното разширяване на престъпността

Тази теория се свързва с името на Едуин Лемерт (1912-1996). В търсене на отговор на въпроса защо някои индивиди водят начин на живот, който не е съобразен със социалните норми (очевидно, тук попадат и извършителите на престъпления)³⁶¹, Лемерт прави разграничение между наречените от него „първична“ и „вторична“ девиантност. Той вярва, че всеки индивид е способен в определен момент от живота си да наруши някаква обществена норма (ползване без заплащане на обществения транспорт, консумация на марихуана, кражба на вещь с неголяма стойност и т.н.). Извършването на такъв тип деяние е „първична девиантност“, като тя не се отличава със значими специфики като тип поведение и не е подчинена на някаква конкретна логика. „Вторична девиантност“ Лемерт нарича възприемането на устойчиво антисоциално поведение. Според него то всъщност се дължи на контакта между „първичен девиант“ и институциите (полиция, прокуратура, съд, органи за борба с младежката престъпност). В рамките на този контакт лицето бива трайно стигматизирано като „девиант“ (или „престъпник“) и в крайна сметка то се адаптира към така вменената му обществена роля и устойчиво възприема антисоциален начин на живот.

Б) Процесът на залепване на етикет

Като първи представител на тази доктрина може да бъде посочен Франк Таненбаум (1893-1969). Той вярва, че обществото изпълнява съществена роля в създаването на „престъпни навици“ у някои индивиди. Разсъждавайки конкретно по отношение на младежката престъпност, Таненбаум стига до извода за наличие на порочен социален механизъм във връзка с нея. В какво се състои той? В началото детето извършва незначителни нарушения – отсъства от училище, извършва кражби на вещи с ниска стойност, смущава по един или друг начин обществения ред и т.н. Постепенно, при натрупване на по-голям брой такива прояви, толерантността на социума към него намалява и при последващия му контакт със специализираните институции, на практика му бива „залепен етикет“ на проблемна младеж. Това води до прогресивно му изключване от обществото, приемащо различни форми.

³⁶¹ Трябва да се отбележи, че интеракционистите умишлено предпочитат да говорят за „девиантност“, а не за „престъпност“, тъй като отказват да признаят последната за самостоятелна, специфична категория.

В крайна сметка този тип индивиди, водени от естественото желание за някаква групова принадлежност, се обединяват в младежки банди, извършващи разнородни престъпления.

Най-вече с Хауърд Бекер (1928-) бива свързвана коментираната тук теория. Бекер счита, че първата и основна задача, която трябва да бъде изпълнена преди осъществяването на какъвто и да е последващ анализ, е изясняване на въпроса какво всъщност се разбира под „девиантност“. Той стига до извода, че това понятие е твърде условно и че в крайна сметка „девиант“ е лицето, на което обществото успешно е „залепило този етикет“. Въпросният етикет, казва Бекер, е всъщност единственото нещо, което е общо за субектите в тази група (т.е. те не са различни от останалите). Девиантният характер на дадено деяние зависи отчасти от неговото естество, но отчасти и от реакцията на другите по отношение на него, от окачествяването му именно като такова.

Различните поведения, които в крайна сметка водят до „залепване на етикет“ на девиант на дадено лице, следва да бъдат разглеждани, според Бекер, като своеобразни „кариери“, развиващи се на последователни етапи. Първият етап в една „кариера на девиант“ е извършването на някакво нарушение, което най-често не съставлява осмислена решимост за конфронтация със социалните норми. Вторият етап е налице, когато извършването на подобна изолирана проява се превърне в навик. Това се случва посредством контакт с лица, които са вече считани за девианти³⁶². Третият етап от тази „кариера“ настъпва, когато поведението на лицето бъде разкрито и то бива стигматизирано като девиант. Този факт има значими последици за бъдещия социален живот на субекта. Така „залепения му етикет“ („наркоман“, „маниак“, „ненормален“ и т.н.) променя идентичността му в очите на другите. За едно лице, което е стигматизирано като „престъпник“ поради факта на извършено от него престъпление, се презюмира, че е способно да възприеме и други форми на девиантно поведение (независимо дали са инкриминирани или не)³⁶³. Последният етап на „кариерата на девиант“ се изразява в присъединяване към „организирана девиантна група“. Той се състои в обединение в неформални сдружения на отхвърлените от обществото индивиди. Споделянето на общи проблеми създава тяхна собствена субкултура, изразяваща се в сбор от представи за заобикалящия свят и сбор от рутинни дейности. Принадлежността към тази субкултура представлява възприемане на „девиантна идентичност“. Участието в групата увеличава вероятността за придържане към възприетото девиантно поведение (което може да е престъпно).

В) Стигматизирането

Автор на тази теория е Ървинг Гофман (1922-1982). Древните гърци използват употребената вече неколkokратно думата „стигма“, за да обозначат нанесените с нож или нагорещено желязо белези по телата на някои категории индивиди - престъпници, предатели, роби. Целта на тези белези е да се подчертае липсата на морал у въпросните субекти и да бъдат предупреди останалите членове на социума да ги избягват. Добре известно е, че в днешно време думата се използва метафорично и служи най-вече за посочване на отношението към лицата, които по една или друга причина не се вписват в наложената представа за „нормално“, бидейки „различни“ от общоприетото – такива като инвалиди, лица с нетрадиционна сексуална ориентация, проституиращи, но и престъпници.

³⁶² Даден е пример с употребата на наркотици. Най-често първият досег с опиатите дори не е планиран, а е резултат на непредизвикана от лицето ситуация, в която то се е оказало по стечение на обстоятелствата. След това, за да има субектът мотивация да продължи употребата на съответната субстанция, той трябва да знае как да извлича удоволствие от това. Контактът с лица, които вече ползват съответния опиат (един или повече) е начинът това да се случи. След това, за да бъдат неутрализирани различните видове социален контрол, трябва да се проникне в среда, в която наркотиците могат да бъдат намерени без това да е (твърде) видимо за обществото и т.н. и т.н.

³⁶³ Което ще създаде една своеобразна презумпция за виновност по отношение на него в рамките на евентуално последващо ново наказателно производство, водено срещу този субект.

Гофман смята, че стигматизирането, което той описва и анализира като сложен процес с много участници, е в пряка връзка с престъпността, посредством две проявления. Първо, повишена е вероятността индивидите, които по някаква причина са отхвърлени (т.е. стигматизирани) от най-близкото си обкръжение да извършат престъпление. Второ, произтичащата от осъдителна присъда стигма, в комбинация с институционалния подход към затворниците в пенитенциарните заведения, способстват по един парадоксален начин за възприемане от субекта на така вменената му „престъпна идентичност“ и извършване на последващи престъпления.

2. Социалната конструкция на престъпността

Тази доктрина се свързва най-вече с имената на Харолд Гарфинкъл (1917-2011) и Арон Сикурел (1928-), представители на т.нар. „етнометодология“ в социологията. Те считат, че всяко престъпление е резултат от социалната конструкция и обяснението на закономерностите, които го обуславят, трябва да се търси в ежедневната работа на институциите, съставляващи репресивния апарат.

В рамките на изследване, посветено на младежката престъпност, Сикурел стига до заключението за наличие на определени закономерности. Първо, едно лице бива заподозряно в извършване на престъпление при следване на определени предразсъдъци. Полицията осъществява контрол по отношение на субекти, отговарящи на определени критерии – начин на обличане, начин на говор, отношение към органите на реда, мястото на извършване на твърдяното престъпление и обстоятелствата, свързани с него. Второ, формирането на първоначално мнение относно виновността на лицето също е в по-голяма степен подчинено на предварително възприета логика, отколкото на конкретните доказателства по случая. Вземат се предвид като особено показателни в този смисъл фактори като принадлежност към социална среда, считана за криминогенна, семейната среда, образованието и др. Трето, веднъж попаднали в документите по делото, този тип сведения биват не само възприети за обективна даденост, но същевременно стават и повод за разнородни, изградени върху тях интерпретации и предположения. Всеки участник в процеса се придържа към собствена линия на разсъждение, за да представи фактите, да ги интерпретира и да посочи аргументи в подкрепа на вида решение, за постановяването на което настоява. В крайна сметка, при преценката дали е извършено престъпление (деяние и вина), определящо се оказва не толкова естеството на стореното, колкото начина, по който се събират сведения и тълкуванията на последните във връзка с личността на съответния субект и конкретната ситуация.

Друг американски социолог – Джером Сколник (1931-), описва аналогичен, обусловен от социалната конструкция механизъм, анализирайки функционирането на полицията. Стига до извода, че наред с изпълнение на официалната си задача по поддържане на реда, полицията е не по-малко загрижена да демонстрира пред обществото ефективността на своята работа. По тази причина фокусът се измества от това да бъде разкрита истината към това да се създадат предпоставки за последващи осъдителни присъди. Така се стига до „отклонения“ като избирателно събиране на доказателства, „затваряне на очите“ за престъпната дейност на лица, които съдействат на полицията при провеждане на разследване, фокусиране на усилията върху случаи с по-голям обществен интерес, предоставящи добри шансове за последващо кариерно израстване, за сметка на не по-малко важни случаи, които обаче нямат такъв потенциал.

3. Критичната криминология

Това доктринално движение, известно още с наименованието „новата криминология“ и „радикалната криминология“, се заражда през 60-те години на 20 век в САЩ. То е съставено от различни течения, обединени около идеята, че какъвто и да е анализ на престъпния феномен не би бил коректен, ако последният не бъде изследван в контекста на икономическата и политическа система, в рамките на която се произвежда. Тези течения са вдъхновени от различни социологически теории (социология на конфликта, неомарксистка социология) или пък са силно повлияни от наблюдаван се в онзи момент социален радикализъм – расови конфликти, борба за равнопоставяне на жените, протести срещу войната във Виетнам и др. За

представителите на този клон на криминологията на социалната реакция престъпността е резултат от политически и икономически отношения в рамките на обществото.

Според социологическите теории на конфликта, обществото е разделено на групи, намиращи се в съревнование помежду си. Всяка от тях се бори за контрол на социума, като това поражда конфликти от различно естество – културни, идеологически, религиозни, расови и т.н. Солидаризирайки се с тази концепция, някои представители на критичната криминология формулират твърдението, че изборът кои деяния да бъдат инкриминирани не е изразител на социално съгласие, а отразява и защитава интересите и ценностите на групите, които имат възможността да окажат влияние върху законодателния процес. Наказателното право е видяно като преди всичко политически инструмент, използван от доминиращата класа, за да защитава съществуващия икономически и социален порядък и за да се отбранява от тези, които го заплашват.

От своя страна криминолозите неомарксисти поставят акцента върху икономическия характер на социалния конфликт. Една малка част от обществото, казват те, притежава огромен дял от капитала, докато представителите на работническата класа получават незначително заплащане за труда си. От това следва, че самата социална структура е криминогенна, тъй като именно икономическото неравенство е в основата на престъпността. Наказателният закон защитава интересите на икономически силните, като бива прилаган основно по отношение на представители на доминираната класа. Доминиращата класа от своя страна може, в преследване на стопанския си интерес, да нарушава безнаказано закона – в материята на данъчното облагане, на защитата на околната среда, на здравеопазването, на сигурността на работниците и т.н. Така, престъпността е в крайна сметка логичен резултат на икономическата система.

През втората половина на 60-те години на миналия век в известния калифорнийски университет „Бъркли“ се заражда течение, определяно като „радикално“ и чиито идеи представляват сплав от интеракционните теории, социалната конструкция на престъпността и неомарксистката криминология. За разлика от представителите на последната, поддръжниците на това ново течение смятат, че социалната експлоатация не се ограничава до икономическите отношения, а включва и много други хипотези – такива, свързани с пола, с расовата принадлежност, с етническия произход. Според тях институциите, които прилагат наказателния закон не само не решават проблема с престъпността, а го задълбочават. Техният начин на функциониране засилва неравенствата, посредством безкомпромисния им подход към най-уязвимите слоеве и толерантността им към т.нар. „престъпност на белите яки“. Тези представители на критичната криминология са склонни да видят престъплението преди всичко като акт на политическа съпротива, посредством който извършителят му показва несъгласието си с несправедливата капиталистическа организация на обществото.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение бих желал да потвърдя изразеното по-горе мнение, че теориите на криминологията на социалната реакция съвсем не са без връзка с науката криминология. Ако действително един по-консервативен подход предполага те да не бъдат включени в кръга на „същинската криминология“, то налице са всички основания да ги интегрираме в това, което условно бихме могли да наречем „криминология в широк смисъл на думата“. От една страна, стана видно, че повечето от тях засягат, в по-голяма или по-малка степен, класическия предмет на криминологията – този за факторите и процесите, обуславящи престъпното поведение. От друга страна, прочитът им несъмнено представляват интерес и се явява повод за размисъл и разсъждения по въпроси, които произтичат именно от съществуването на криминалния феномен. В контекста на една толкова многопластова и многоаспектна наука, каквато е криминологията, знанията, които тези теории предлагат, заслужават да бъдат ползвани и анализирани. Наред с това, важна характеристика на тези доктрини е, че те се явяват особено

ярка проява на може би най-ценното научно качество в материята на социалните и хуманитарните науки – критичната мисъл.

REFERENCES

Bouloc, B., (2007). Criminal law. General part. Paris: Dalloz (**Оригинално заглавие:** Bouloc, B., 2007. *Droit pénal général*. Paris: Dalloz.)

Bouloc, B., (2005). Penology. Paris: Dalloz (**Оригинално заглавие:** Bouloc, B., 2005. *Pénologie*. Paris: Dalloz.)

Debuyst, Ch., Digneffe, F., Labadie, J-M., & Pires, A. P., (2008). History of knowledge about crime and punishment, v. 1. Bruxelles: Larcier (**Оригинално заглавие:** Debuyst, Ch., Digneffe, F., Labadie, J-M., Pires, A. P., 2008. *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, v. 1. Bruxelles: Larcier.)

Debuyst, Ch., Digneffe, F., & Pires, A. P., (2008). History of knowledge about crime and punishment, v. 2. Bruxelles: Larcier (**Оригинално заглавие:** Debuyst, Ch., Digneffe, F., Pires, A. P., 2008. *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, v. 2. Bruxelles: Larcier.)

Debuyst, Ch., Digneffe, F., & Pires, A. P., (2008). History of knowledge about crime and punishment, v. 3. Bruxelles: Larcier (**Оригинално заглавие:** Debuyst, Ch., Digneffe, F., Pires, A. P., 2008. *Histoire des savoirs sur le crime et la peine*, v. 3. Bruxelles: Larcier.)

Faget, J., (2007). Sociology of delinquency and criminal justice. Toulouse: Editions érès (**Оригинално заглавие:** Faget, J., 2007. *Sociologie de la délinquance et de la justice pénale*. Toulouse: Editions érès.)

Gassin, R., (2007). Criminology. Paris: Dalloz (**Оригинално заглавие:** Gassin, R., 2007. *Criminologie*. Paris: Dalloz.)

Pin, X., (2010). Criminal law. General part. Paris: Dalloz (**Оригинално заглавие:** Pin, X., 2010. *Droit pénal général*. Paris: Dalloz.)

Velev, O., (2016). The Place of Probation among Criminal Sanctions (Comparative Study of Bulgarian and French Criminal Law). Sofia: Bulgarian Academy of Sciences (**Оригинално заглавие:** Велев, О., 2016. *Мястото на пробацията сред наказателните санкции (съпоставително изследване по българското и френското наказателно право)*. София: Българска академия на науките.)

Velev, O., (2020). Sociological approach in Criminology. In *Legal collection of Burgas Free University*, v. XXVII, 162-182 (**Оригинално заглавие:** Велев, О., 2020. *Социологическо направление в криминологията. В Юридически сборник на Бургаски свободен университет, т. XXVII, 162-182.*)